

Hermann-Joseph Scheidgen:

Az 1848-as osztrák püspökkari konferencia Bécsben

(Forrás: Die österreichische Bischofskonferenz in Wien und ihre Vorgeschichte. In: Hermann-Joseph Scheidgen: Der deutsche Katholizismus in der Revolution von 1848/1849. Episkopat–Klerus–Laien–Vereine. (Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte 27) Kiadók: Gabriel Adriányi, Gisele Muschiol, Georg Schöllgen. Köln–Weimar–Wien, 2008. 165–188. oldal. Fordította Klestenitz Tibor)

Az 1848-as forradalmak alapjaiban ingatták meg az európai országok politikai és társadalmi rendjét. A szabadságjogok követelése kérdéssé tette a felvilágosult kormányoknak az egyházakat korlátozó politikáját is, és megindult azok revíziója. Ennek érdekében jött létre – hosszabb előzmények után – 1848. október 22-én az első össznémet püspökkari értekezlet Würzburgban, és az akkori politikai események következményeképpen jelentek meg az osztrák püspökök emlékiratai és petíciói is. Salzburgban már 1848 kora nyarán Friedrich Schwarzenberg bíboros-érsek vezetésével lezajlott egy papi konferencia. Ez követelte az egyházi reformokat, az egyház jogainak visszaállítását és ennek érdekében egy osztrák püspökkari értekezlet megtartását is. A tervbe vett és Schwarzenberg által javasolt osztrák püspökkari értekezlet Bécsben Vinzenz Milde érsek vonakodása miatt ugyan nem jött létre, de a politikai fejlemények végül átléptek az akadályokon.

A bécsi (1848. március 13.), majd a pesti forradalom és az azt követő magyar szabadságharc az összeomlás szélére sodorta a monarchiát. A trónra lépő Ferenc József és politikusai arra kényszerültek, hogy a széthulló birodalmat új alkotmánnyal (Olmütz) egyesítsék, az egyházpolitika terén pedig szükségessé vált, hogy a forradalmak által meglazított rendet egységesítő törvénykezéssel, egy konkordátummal állítsák helyre. Ez természetesen azt is jelentette, hogy az államnak a még mindig meglévő jozefinista, az egyházat hátrányosan érintő rendelkezéseiről le kellett mondania, illetve biztosítania kellett az egyház által követelt szabadságot.

Amikor 1849. március 4-én kibocsájtották az oktrojált birodalmi alkotmányt, egyidejűleg kiadtak egy császári pátenst is, amely szabályozta az alkotmányos államreform által biztosított politikai jogokat. Az osztrák katolikusok ezzel az alkotmánnyal elnyerték a szabad vallásgyakorlás és saját ügyeik önálló intézésének a jogát. Ennek a jogi szabályozásnak a megszületésében döntő szerepet játszott a fiatal császárnak és a német prímásnak [tehát a salzburgi érseknek – a ford.] az egykori tanára, Seckau hercegpüspöke, Joseph Ottmar von Rauscher, aki – a salzburgi bíboros mellett – egyre inkább az egyházpolitika kulcsszereplőjévé vált Ausztriában. Schwarzenberg és Rauscher elérték, hogy az államnak az egyházra gyakorolt befolyása mérséklődjön a jozefinizmus korában fennálló szinthez képest; ezzel szemben olyan kapcsolatot szerettek volna a Trón és az Oltár között, amelyet konkordátum erősít meg és tesz tartóssá.¹

Rauscher tárgyalt a kormánnyal, különösen Bach miniszterrel, aki a beteg Franz Stadiont képviselte. Ezek a tárgyalások nagyon nehéznek bizonyultak, mivel a minisztérium eredetileg csak a metropolitákat és néhány más kiválasztott püspököt kívánta konferenciára hívni. Rauscher azonban azt az álláspontot képviselte, hogy ha a konferencia csak azokból a püspökökből állna, akik kedvesek a kormány számára, akkor az veszélyeztetné az egyház tekintélyét és nem vennék tekintetbe a püspökök szándékát. Végül szívós tárgyalások árán Rauschernek sikerült meggyőznie a kormányzat illetékeseit arról, hogy minden szóba jöhető püspököt szükséges meghívni a birodalom minden részéből.²

A konferencia tervezése

Időközben Schwarzenberg tárgyalásokat kezdett a többi osztrák metropolitával és megkísérelte megnyerni őket az osztrák püspöki konferencián való részvételre. 1849.

¹ LIEBMANN Maximilian: *Die Entstehung der österreichischen Bischofskonferenz*. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. IV. Die Konfessionen. Szerk. WANDRUSZKA, Adam–URBANITSCH, Peter. Wien, 1985. 22–23.

² Ugyanott.

március 24-én levelet írt az olmützi³ és a görzi érseknek. Megkérte őket, hogy foglaljanak állást: részt vennének-e egy bizalmas püspöki megbeszélésen, amely a würzburgi konferencia mintáját követné, azzal az eltéréssel, hogy ez a gyűlés nem lenne nyilvános demonstráció. Az összejövétel helyszínének Bécsset javasolta és megtartását az április 29. és május 20. közötti időszakban tervezte.⁴

Olmütz érsekét Schwarzenberg arra is megkérte, hogy szuffragáneusait is hívja meg. Sommerau-Beeckh olmützi érsek 1849. április 1-jén kelt válaszlevelében nagyon megértőnek mutatkozott. Nagyjából ugyanebben az időpontban Görz érseke, Franz Xaver Luschin levelet írt Milde érseknek, és tanácsot kért tőle az alkotmány néhány rendelkezésének végrehajtásával kapcsolatban. Levelében kifejtette, hogy általános szükségét érzi – jobban, mint korábban valaha – a püspökök metropolitájukkal való összefogásának, tekintettel a kor kihívásaira és különösen a vallás és az egyház kérdéseire.⁵

Míg a bécsi érsek vonakodott a tervezett konferenciától, addig Schwarzenberg és Rauscher sürgette a kormányt, hogy végre hívja össze Ausztria püspökeinek gyűlését. Végül Schwarzenberg érvényesítette befolyását fivérére, Felix von Schwarzenberg miniszterelnökre, Rauscher pedig felhasználta kapcsolatait a császár és Zsófia főhercegnő irányába, hogy elérje valamennyi püspök meghívását.⁶

Márciusban végül megbeszélést tartott a bécsi apostoli nuncius, Michele Viale Prelà és Felix Schwarzenberg, aki kinyilvánította, a császár célja az, hogy a szabadság alapelvét szavatolja a katolikus egyház számára. A miniszterelnök azonban azt javasolta, hogy a monarchia püspökeinek gyűlését Bécsben tartsák meg, hogy kivétel nélkül megismerhetővé váljanak az egyház szükségletei, és hogy összehangolhassák

³ Sommerau-Beeckh olmützi hercegérsek különösen nyitottnak mutatkozott Schwarzenberg tervei iránt. Ezért 1849 elején, amikor a Reichstag még ülésezett Kremsierben, fontolóra vette, hogy a dunai monarchia valamennyi püspökét összehívják egy konferenciára a városba. RIEDER, Franz: *Die Versammlung der Bischöfe in Wien*. Theologische-praktische Quartalschrift, 2. (1849) 393–400.

⁴ LIEBMANN, Maximilian: *Von der Dominanz der katholischen Kirche zu freien Kirchen im freien Staat*. Geschichte des Christentums in Österreich. Wien, 2003. 23.

⁵ LIEBMANN: *Von der Dominanz... i. m.* 123–124.

⁶ LIEBMANN: *Von der Dominanz... i. m.* 124.

azokkal az egyházi ügyekre vonatkozó állami törvényhozást. Schwarzenberg kancellár azt is elmondta, hogy ennek az összejövételnek a tervét a testvére vetette fel. Viale Prelà nagy várakozásokkal tekintett az első osztrák püspöki konferencia elé, mert abból indult ki, hogy az osztrák főpapok jelentős része hűséges a Szentszékhez. Márciusban úgy tűnt, hogy politikai szempontból már semmi sem akadályozza a konferencia megtartását. A magyarországi és itáliai zavargások [Unruhen] miatt a magyar, valamint a lombard és velencei főpapok részvétele kezdettől fogva ki volt zárva.⁷

A tulajdonképpen reformorientált belügyminiszter, Stadion gróf nem volt teljesen mentes a jozefinizmus befolyásától. Végig vonakodott egy ilyen jellegű konferencia összehívásától, mert a püspökök gyűlésében olyan új intézmény létrehozását látta, amely veszélyes lehet az állam számára. Amikor végül március 4-én elfogadták az alkotmányt, a minisztérium elhatározta, hogy az alkotmány rendelkezéseinek végrehajtását az egyházzal összhangban szabályozza. A püspököknek ki kellett fejteniük véleményüket a megváltozott törvényi helyzetről, és nyilatkozniuk kellett arról, hogy hogyan kellene a vallásügyi rendelkezéseket megfogalmazni.⁸

Végül a miniszter 1849. április 30-án összehívta a konferenciát Bécsbe. A meghívólevél azonban nem tűzte ki azt célként, hogy a püspökök egymás között és egymással tanácskozzanak, hanem sokkal inkább vele mint miniszterrel kellett volna konzultálniuk. Az a tény, hogy az osztrák püspöki konferenciát – ellentétben az előző évben tartott würzburgi püspöki gyűléssel – az állam hívta össze, megmutatja, hogy a dunai monarchiában a késői jozefinizmust még a forradalom második évében sem haladták meg. Az állam továbbra is az egyház védőjeként tekintett önmagára,

⁷ LIEBMANN: *Von der Dominanz... i. m.* 124–125.

⁸ LIEBMANN: *Von der Dominanz... i. m.* 126. HILDEBRANDT, Gunther: *Franz Graf von Stadion*. In: *Akteure eines Umbruchs*. Szerk. BLEIBER, Helmut-Schmidt-SCHÖTZ, Susanne. 2. kötet. Berlin, 2007. 664.

mivel az osztrák püspökök túlnyomó többsége számára egy ilyen konferencia önálló összehívása elképzelhetetlen lett volna.⁹

Stadion miniszter a püspökökhöz intézett iratban kinyilvánította: „Mivel most arról van szó [...] hogy megbeszéljük a katolikus egyház jövőendő állását a birodalomban, és hogy értékeljük az egyháztartományok beadványait az egyházi élet szabad fejlődéséről és annak előmozdításáról, ezért szükségesnek érzem, hogy közvetlen érintkezésbe lépjek a katolikus érdekek egyedüli jogosult képviselőivel és őket ide a húsvét utáni harmadik vasárnapra összegyűjtsem.”¹⁰

A meghívólevelet a következő címzetteknek továbbították: 1. Salzburg, Bécs, Görz, Lemberg (latin és görög rítusú), Olmütz és Zára metropolita érsekének, 2. Leitmeritz püspökének (aki a prágai egyháztartomány elhunyt metropolitáját is helyettesítette), valamint Seckau, St. Pölten, Linz, Trieszt-Capodistria, Parenzo Pola, Veglia, Königgrätz, Budweis, Brünn, Tarnów, Przemysl (latin és görög rítusú), Spalato, Sebenico [Sibenik], Ragusa, Cattaro és Lesina püspökének, 3. Levante, Laibach [Ljubljana], Gurk, Brixen, Trient és Boroszló érsekének.¹¹

Továbbá meghívólevelet küldtek 1849. április 6-án Zágráb, Pécs, Nyitra és Rozsnyó püspökének. Ugyanaznap Padova, Adria és Rovigo püspökét is meghívták. Azonban, ahogyan már említettük, a lombard főpapságból senkit sem kértek fel a részvételre. A gyűlés így lényegében a későbbi Birodalmi Tanács országait képviselte. A meghívólevélben az esemény célját nem részletezték.¹²

A meghívó szövegéből kiindulva megállapítható, hogy az így összehívott gyűlés nem püspöki konferencia volt, hanem inkább a püspökökkel tartott kormányzati

⁹ LIEBMANN: *Die Entstehung... i. m.* 25. MAYER, Gottfried: *Österreich als „katholische Großmacht“*. Wien, 1989. 149.

¹⁰ Stadion Ausztria érsekeinek és püspökeinek. 1849. március 31. Idézi: WOLFSGRUBER, Coelestin: *Friedrich Kardinal Schwarzenberg*. Wien, 1906. 311–313.

¹¹ LEISCHING, Peter: *Die Bischofskonferenz*. Wien, 1963. 127. RIEDER: *i. m.* 395.

¹² LEISCHING: *i. m.* 127. RIEDER: *i. m.* 395–396.

konferencia. Ezért egyes főpapok kételyeket fogalmaztak meg, mert a gyűlésben nemkívánatos állami szabályozási kísérletet is láttak.¹³

Schwarzenberg bíboros javaslatát arról, hogy az osztrák monarchia valamennyi püspökének összejövetelét rendezzék meg, a résztvevők általában élénken helyeselték. Schwarzenberg bíboros sajnálkozott amiatt, hogy – mivel a helyszín a főváros, Bécs volt – a gyűlés inkább politikai, mint egyházi színezetet kaphat, és attól tartott, hogy a konferencián a kormány érdekei érvényesülhetnek. Rauscher mellett néhány püspök is sajnálatosnak tartotta azt, hogy a világi hatalom ragadta magához a kezdeményezést a konferencia szervezése során, és így a megtárgyalandó témák körét is befolyásolhatja. Ezért felkérték Rauschert, hogy a konferencia lefolyása során domborítsák ki az egyház önállóságát.¹⁴

Viale Prelà nuncius tudósította a Szentszékét a püspökök bécsi meghívásáról. Egyben leszögezte, hogy minden befolyását fel fogja használni azért, hogy a konferencián ne fogadjanak el az egyház alapelveivel összeegyeztethetetlen javaslatokat. Azokat a napirendi pontokat, amelyek ezeken kívül esnek, a Szentszék beleegyezése nélkül nem lehet tárgyalni.¹⁵

IX. Pius pápa konzisztóriumai beszédében 1849. április 20-án kimondottan üdvözölte a tervezett osztrák püspöki konferencia megtartását.¹⁶

1849. április 28-án a rendkívüli egyházi ügyek kongregációja tájékoztatta a pápát a tervezett bécsi püspöki konferenciáról. Ebben az iratban Schwarzenberget nevezték meg a gyűlés kezdeményezőjeként – jogosan. A kongregáció utalt arra, hogy az előző évben az első német püspöki konferencián többek között a nemzeti egyház

¹³ LIEBMANN: *Entstehung...* i. m. 26.

¹⁴ LEISCHING: i. m. 128.

¹⁵ Viale Prelà jelentése. 1849. április 14. Archivio Segreto Vaticano, Archivio Nunziatura di Vienna, Fondo 322. (a továbbiakban ASV, ANV). LIEBMANN: *Von der Dominanz...* i. m. 372.

¹⁶ SCHMIDLIN, Joseph: *Papstgeschichte der neuesten Zeit*. München, 1939. II. kötet. 136.

felállításának a követelményét is megfogalmazták. Azonban úgy látták, hogy a Habsburg monarchia püspökei ilyen követeléssel nem fognak előállni.¹⁷

A konferencia kezdete, munka- és napirendje

A gyűlés sok résztvevője már április 28-án Bécsben volt, a többiek a következő napokban érkeztek meg. Az első tanácskozáson, amelyet április 29-én, a húsvét utáni harmadik vasárnapon tartottak, 29 püspök és 3 püspök képviselője vett részt, valamint az üresedésben levő prágai és a görög rítusú lemergi érseki szék képviselői.¹⁸

Mielőtt a tulajdonképpeni gyűlést megnyitották volna, a püspökök bizalmas úton közölték a belügyminiszterrel, hogy semmi esetre sem kívánnak egyházi kérdéseket megvitatni egy állami megbízott jelenlétében, mint ahogyan azt a kormány eredetileg tervezte. A püspökök elhatározták, hogy nem csak azokat a napirendi pontokat tárgyalják meg, amelyeket a minisztérium tanácskozásra és döntésre eléjük terjesztett, hanem minden olyan témát, amely az egyház szabadságát érinti. Csak április 29-én tette a minisztérium egyértelművé, hogy a püspökök az állam képviselője nélkül tanácskozhatnak. A kormány nem adott ajánlásokat a megtárgyalandó témákról. A püspökök így teljesen szabadon határozhatták meg, hogy miről kívánnak tanácskozni és dönteni.¹⁹

A konferencia kezdete előtt a salzburgi bíboros felkérte Johannes von Geissel kölni érseket, hogy küldje el neki a würzburgi konferencia jegyzőkönyveit vagy legalább a tárgyalások rövid kivonatát, valamint az ott meghozott határozatok leiratát. Így bizonyítható, hogy a würzburgi konferencia emlékirata egyaránt hatással volt az osztrák minisztérium püspöki konferenciát összehívó szándékára, valamint a

¹⁷ A rendkívüli egyházi ügyek kongregációja IX. Piusnak. 1849. április 28. Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii. Austria. Fondo 142. (a továbbiakban ACA).

¹⁸ LEISCHING: *i. m.* 129.

¹⁹ LEISCHING: *i. m.* 131.

konferencia tényleges lefolyására is. A würzburgi konferenciát ezért az 1849-es osztrák püspöki gyűlés előfeltételeként és mintájaként kell értékelnünk.²⁰

Schwarzenberg bíboros a konferencia kezdetén emlékiratban kívánta bemutatni a tárgyalások tervezett témáit, és a tanácskozásokat arra akarta felhasználni, hogy elérje az osztrák állammal konkordátum létrehozását, amelyet a Szentszéknek kellett volna megkötnie. A nuncius azonban világossá tette számára és a többi püspöknek, hogy kizárólag csak egyházi kérdésekkel foglalkozhatnak.²¹

A legszigorúbban bizalmas formában Viale Prelà nuncius előterjesztett a püspökök számára egy programtervet: a pontok érintették 1. Circa iurisdictionem episcopalem: szabad kapcsolattartás a hívők és a püspökök, valamint a püspökök és Róma között; 2. Matrimonium: minden törvényt, amely ellentétes az egyházi házassági szabályokkal, el kell törölni; 3. Proprietas ecclesiastica: igazgatás az egyházi hatóságok útján; 4. Seminaria et instructio ecclesiastica: püspöki joghatóság; a teológiai és filozófiai szakok tanárainak felügyelete az egyetemeken és középiskolákban; 5. Ordines regulares: a rendtagok szabad érintkezése az általános rendi előljáróikkal. A rendtagok alárendelése az általános rendi előljáróknak; 6. Immunitas ecclesiastica: a trienti zsinat előírásainak megfelelően; 7. Peculiae aliquod circa episcopos: az „Apostolicae Sedis gratia” értelmezés hozzáfűzése. Az egyházmegye kormányzása csak a püspökjelölt apostoli megerősítése után lehetséges.²²

Április 29-én Milde bécsi hercegérsek palotájában üdvözölte a konferencia tagjait. Ezután a konferencia napirendjéről tárgyaltak. Sommerau-Beeckh azt javasolta a gyűlésnek, hogy Schwarzenberg bíborost válasszák meg elnöknek, ami egyhangú választással meg is történt.²³

²⁰ LEISCHING: *i. m.* 132.

²¹ LEISCHING: *i. m.* 133.

²² Viale Prelà traktátusa a püspökök konferenciájáról 1849. dátum nélkül. ASV, ANV. 338.

²³ MAAS, Ferdinand: *Der Josephinismus*. Wien, 1961. V. kötet. 162–163. LIEBMANN: *Von der Dominanz... i. m.* 371.

Ezután a konferencia elhatározta, hogy egyes papokat tanácskozási joggal rendelkező teológusként fogad soraiba. Összesen tizenkét teológust választottak meg, akik közül különösen négyen emelkedtek ki a tárgyalások során: Franz Zenner prelátus, udvari tanácsos Bécsből, Johann Rudolf Kutschker professzor Olmützből, aki a csehországi főpapság memorandumát összeállította, Maximilian von Tarnoczy kanonok Salzburgból és Josef Feßler professzor Brixenből. Feßler már a würzburgi konferencián is részt vett.²⁴

A konferencia tanácskozásai április 30-án kezdődtek egy szentmise után, amelyet a Stephansdomban tartottak.²⁵

A konferencia iránt egyházpolitikai és pasztorációs szempontból egyaránt nagy elvárásokat fogalmaztak meg. A Wiener Kirchenzeitung így írt 1849 májusában: „Az egyház szabadságát ki kell használni az új alkotmány alapján, az egyháznak erőteljesen bele kell kapcsolódnia a társadalmi élet haladásába, a tudománynak növekednie kell értékeiben, hogy a kételkedőknek és a tévelygőknek megbékélést hozzon Isten igazságában, a Szentlélek békéjében.”²⁶

A gyűlés április 30-án közölte a belügyminiszterrel, aki a konferenciát összehívta, de a püspökök kérésére nem jelent meg rajta személyesen, hogy a püspökök kifejezetten egyházi gyűlést hoztak létre, és hogy megoldást kívánnak elérni az állam és az egyház viszonyának nehéz és időszerű kérdéseire.²⁷

1849. május 2-án a belügyminiszter-helyettes válaszlevelében azt írta a konferenciának: „Alulírottnak mint a belügyminiszter úr helyettesének jutott a megtiszteltetés, hogy válaszként ezen nyilatkozatra a nagyméltóságú gyűlést a minisztertanács nevében annál nagyobb örömmel üdvözöljem a nagyméltóságú tanácskozás megkezdésének alkalmából, mivel maga is annak a feladatnak a megoldására vállalkozik, hogy a következményeket, amelyek az alapjogokból az

²⁴ LEISCHING: *i. m.* 135.

²⁵ LEISCHING: *i. m.* 235.

²⁶ *Wiener Kirchenzeitung*. 1849. május 3. 53. szám

²⁷ A püspöki konferencia bejelentése a gyűlés megnyitására a belügyminisztériumnak 1849. április 30. Collectio Lacensis V. 1331–1333.

egyházi viszonyokra vonatkoznak, a jogokat, amelyeket a katolikus egyháznak igénybe kell vennie, komolyan és lelkiismeretesen megvizsgálja, az állam igazi érdekeit valamennyi, az egyház rendelkezésére álló eszközzel előmozdítsa és az államhatalom valamennyi kívánságát alávesse a legaprólékosabb megfontolásnak.”²⁸

A konferencia egyes témáit igen alaposan megvitatták, és minden jelenlevőnek, beleértve a konferenciára meghívott teológusokat is, megengedték, hogy bármikor szabadon kifejthessék nézeteiket. Szavazásra alapvetően csak akkor került sor, ha a jelenlevők túlnyomó többsége már megegyezett egy megfogalmazásban.²⁹

A május 2-ai tanácskozás összeállított egy emlékiratot Ferenc József császár számára, amelyet minden résztvevő jóváhagyott. Hat nappal később a császár fogadta a konferenciát, és Schwarzenberg bíboros az alkalmat kihasználva átadta neki a kidolgozott emlékiratot, mire a császár kifejezésre juttatta bizalmát a püspöki tanácskozások eredménye iránt.³⁰

Az emlékiratban kinyilvánították, hogy az állam erkölcsi ereje a vallás által az emberekben kifejlesztett kötelességérzet következtében „magasabb szentesítést” nyer. Ezt az igazságot támasztja alá az, hogy az állam milyen ügyességgel alkalmazkodik az idők változásaihoz. A gyűlésnek az is a célja, hogy őfelsége trónját megerősítse. A püspökök egy olyan „mester” tanítványaiként, aki arra tanított, hogy adják meg a császárnak, ami a császáré, szent kötelességüknek tartják, hogy ezt a felszólítást valóra váltsák.³¹

Az egyház szabadságának követelése

²⁸ Bach helyettes belügyminiszter levele a bécsi püspöki konferenciához. 1849. május 2. *Collectio Lacensis* V. 1334.

²⁹ RIEDER: *i. m.* 397–398.

³⁰ LEISCHING: *i. m.* 135–136.

³¹ Az osztrák püspöki konferencia Ferenc József császárnak 1849. május 2.: *Collectio Lacensis* V. 136.

A püspöki gyűlés 1849. június 20-áig húzódott. Összesen ötvenöt ülésre került sor, amelyek mindig az érseki palotában, 9-től 13 óráig, valamint este, általában két óra időtartamban, 18-tól 20 óráig zajlottak.³²

1849. május 30-án a püspökök előzetes nyilatkozatot fogalmaztak meg, amelyet továbbítottak a belügyminisztériumnak. A főpapok kötelességüknek tartották, hogy a minisztériummal szemben kifejtsék álláspontjukat azokról a törvényi rendelkezésekről, amelyeknek az egyház államilag elismert jogait kellett megalapozniuk. Az állam ezután az egyháznak és valamennyi egyházi egyesületnek biztosítsa: 1. a nyilvános közös vallásgyakorlás jogát. 2. Annak a jogát, hogy ügyeiket önállóan rendezzék és igazgassák. 3. Vallási, oktatási és jótékonyági célokat szolgáló intézményeik, alapítványaik és alapjaik tulajdonjogát és élvezetét. Az összegyűlt püspökök köszönettel elismerték, hogy a katolikus egyház számára megnyílt a lehetőség addigi helyzetének kedvező irányú megváltoztatására. Az új szabályozást azonban később törvényben is biztosítani kell.³³

Az egyes kérdések megtárgyalása során a püspökök tartották magukat a bécsi nuncius előterjesztéséhez. Így először a püspökök és a Szentszék, valamint a hívők és a megyéspüspökök közötti szabad kapcsolattartás jogát követelték. Tulajdonképpen itt a *placetum regium* eltörléséről volt szó.³⁴

A konferencia különböző beadványokat készített a belügyminisztériumhoz a jozefinista törvények módosítására. Viale Prelà nuncius átadott a püspököknek egy javaslatot, kifejezve kérését, hogy a Vallásalapot terhelő tételeket töröljék el. Álláspontja szerint az állam köteles az emiatt keletkező hiányt magára vállalni, ahogyan ez más országokban is történt. A konferencia egyik fő tárgya a házassági törvénykezés volt. Különösen a polgári házasság állami részről tervezett bevezetését és az örültség mint házassági akadály eltérő egyházi és polgárjogi megítélését

³² LEISCHING: *i. m.* 136.

³³ Az osztrák püspöki konferencia bevezető nyilatkozata. 1849. május 30. *Collectio Lacensis* V. 1337.

³⁴ Viale Prelà jelentése. 1849. május 3. ASV, ANV. 322.

tárgyalták. Viale Prelà nuncius arra intette a püspököket, hogy erre vonatkozóan a trienti zsinat előírásait a lehető legpontosabban tartsák be.³⁵

A házassági jogról szóló beadványában Schwarzenberg megállapította: „ha sikerül az egyháznak a házasságra ismét nagyobb befolyást szereznie és áthatnia azt egy magasabb szellem leheletével, akkor a család és a polgári társadalom egyaránt olyan változáson fog keresztül menni, amely biztosítani tudja a számukra a kötelességérzet megfiatalodó erejét”.³⁶

1849. június 16-án kelt, az egyházigazgatás, az egyházi méltóságok és az istentisztelet tárgykörében a belügyminisztériumhoz intézett beadványukban a püspökök hangot adtak reményüknek, hogy az Alapjogok 2. §-ának értelmében az akadályokat, amelyek eddig a Szentszékkal való szabad érintkezésük útjában álltak, teljesen fel fogják számolni.³⁷

A Tanulmányi- és Vallásalap

A Tanulmányi- és Vallásalapról szóló tárgyalásokra tekintettel Schwarzenberg bíboros a konferencia megbízásából megkereste a belügyminisztériumot, hogy az alapok egyes vagyontárgyairól tájékoztatást kérjen.³⁸

A minisztérium 1849. május 17-én kelt válaszával a bíboros megkapta a Tanulmányi- és Vallásalap költségvetését az 1848-as tárgyévre. Egyidejűleg utasították a minisztérium számviteli osztályának elöljáróját, hogy adja meg a kérdésre vonatkozóan a szükséges felvilágosítást. A minisztérium segítőkészségében a püspökök az egyház tulajdonjogi igényének elismerését látták az alapok vagyonára.³⁹ „Meggyőződve arról, hogy a magas minisztérium a dolgok jelenlegi állása szerint nem habozik elismerni a katolikus egyház tulajdonjogát a Vallásalapra, és hogy

³⁵ LEISCHING: *i. m.* 138.

³⁶ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. május 30. *Collectio Lacensis*. V. 1339–1347.

³⁷ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 16. *Collectio Lacensis*. V: 1367.

³⁸ LEISCHING: *i. m.* 118.

³⁹ LEISCHING: *i. m.* 137.

éppen ezért kész lesz arra, hogy a Vallásalap törzsvagyonáról részletes kimutatást készíttessen minden egyháztartomány számára a jelenleg még fennálló tartományi számvivőséggel [Provincial-Saatsbuchhaltung], és hogy az ebben részes püspököknek hamarosan hozzáférést ad. Ezenkívül az itt összegyűlt püspökök az alap vonatkozásában és még hozzá hivatkozással a március 4-én adományozott Alapjogok 2 §-ára hisznek abban, hogy a jövőre nézve a magas kormánytól még a következőket kell teljes joggal kérniük:

1, hogy az államkormány minden birodalmi tartomány Vallásalapjának költségvetését évente időben küldje el az érintett püspököknek, hogy azok megtekinthessék és megtehessék észrevételeiket;

2, hogy az év folyamán, ha előre nem látható, a költségvetésben nem szereplő kiadások merülnek fel, akkor a magas minisztérium ezek engedélyezését az érdekelt egyházhatósággal megbeszéli, ezt az engedélyt soha nem adja meg az egyházhatóság hozzájárulása nélkül, és ezen engedély nélkül az Alap törzsvagyonában soha nem eszközöl változtatást;

3, hogy a zárszámadást minden évben, valamint a fent említett vallásalapi költségvetést az abban érdekelt püspököknek betekintésre és véleményezésre megküldi;

4, hogy, mivel a Vallásalapon misék, alapítványi kötelezettségek és egyéb egyházi kötelek alapulnak, ezek pontos megtartásának felügyelete minden megyéspüspökre nézve éppúgy kötelezettség, minthogy ezeket a kor változásai és az egyéb körülmények alapján szabályozza, vagy akár csökkentse.”⁴⁰

A püspökök véleménye alapján a nem a katolikus Tanulmányi Alaphoz tartozó tanintézeteket és tanulmányokat, amelyeket korábban ebből finanszíroztak, ki kellett

⁴⁰ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 6. Collectio Lacensis. V. 1350–1351.

zárni az alapból, és akár visszaható hatállyal, akár csak a jövőben, állami eszközökből fedezni költségeiket.⁴¹

Schwarzenberg és a Bécsben összegyűlt püspökök 1849. június 13-án kelt beadványát a „Javadalmak és templomok jövedelméről” címmel látták el. A főpapok ebben megállapították, hogy az egyes templomok és az ezek mellett létesített alapítványok vagyonának igazgatását általában véve a klerikus egyházi elöljárónak kellene vezetnie. Részt kellene venniük ebben mindazoknak is, akik akkor, ha az egyházi vagyon nem bizonyul elégségesnek, a hiányt részben vagy teljesen fedezni tudják. Ezeket a gyülekezeti tagokat, akiknek lehetőség szerint becsületesnek, megbízhatónak és jómódúnak kell lenniük, a klerikus egyházi elöljáró vezetésével az egyházközségnek három évre kell megválasztaniuk, és a püspöknek vagy a meghatalmazottjának meg kell őket erősítenie tisztükben.⁴²

Iskolai kérdések és papképzés

Az osztrák püspökök Bécsben a legintenzívebben az oktatás kérdéseit vitatták meg. 1849. június 15-én az osztrák belügyminiszterhez átiratot intéztek, amelyben kimondottan a forradalomnak az oktatásra gyakorolt hatására hivatkoztak: „Csak az olyan államférfiak, akik melléfogásaikkal és tévedéseikkel előkészítették az 1848-as évet, tévesztették szem elől azt a különbséget, amely az oktatás tárgyai között fennáll. Sok tudás és számtalan képesség létezik, amelyek függetlenek az erkölcsi és vallási meggyőződéstől, és amennyiben egyedül ezek jönnek számításba, akkor az államhatalom önállóan rendelkezhet az oktatásról. De ha közvetve vagy közvetlenül erkölcsi vagy vallási meggyőzésekéről van szó, akkor az oktatás csak a vallásból meríthet tartósan erőt, és amennyiben az államhatalom arra vállalkozik, hogy ezeken

⁴¹ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 6. *Collectio Lacensis*. V. 1352.

⁴² Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. *Collectio Lacensis*. V. 1354.

a területeken egyedül rendelkezzen az oktatásról, akkor rombol, ahelyett, hogy építene.⁴³

A püspökök megjegyezték, hogy az új Európa teljes oktatása a közélet és a magánélet valamennyi intézményével együtt többé-kevésbé a kereszténység alapján fejlődött ki, amely többé-kevésbé jelenleg is áthatja.⁴⁴

Mintegy húsz éve a hegeli filozófia erőteljesen támogatja az ateizmust. Igényes, de gondolatszegény formulákban, közönséges módon űzi az istentagadást.⁴⁵ Ez a kifogás túl általános, amennyiben Hegel vallás- illetve történelemfilozófiájában nem ateistaként határozta meg magát. Az abszolút szellemről szóló filozófiáját leginkább a panteizmus fogalmával írhatjuk le, viszont az újhegeliánusok, szemben az óhegeliánusokkal, elismerten ateisták.

Az összegyűlt püspökök megkérdőjelezhetetlen joguknak tartották a papjelöltek képzéséről való gondoskodást. Ez éppen úgy érvényes volt a teológiákon való oktatásra, mint a papi szemináriumok felállítására és vezetésére.⁴⁶

Felismerték, hogy „a korviszonyok alakulása rájuk rója azt a kötelességet, jobban, mint korábban bármikor, hogy a keresztény nép tanárainak és lelkipásztorainak a tudományos tevékenységét előmozdítsák, és még hozzá a legszorosabb egyetértésben cselekedjenek; felismerik, hogy a katolikus egyházra nézve hátrányos és szégyenteljes lenne, ha joggal állíthatnák azt, hogy a püspökök vezetése alatt a klerikusok tudományos képzése leromlott.”⁴⁷

A főpapok kívánatosnak tartották, hogy Bécsben, a birodalom középpontjában, legyen egy magasabb egyházi tanintézet a püspökök vezetése alatt. A

⁴³ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. Collectio Lacensis. V. 1359.

⁴⁴ Ugyanott.

⁴⁵ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. Collectio Lacensis. V. 1360.

⁴⁶ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. Collectio Lacensis. V. 1361.

⁴⁷ Ugyanott.

professzoroktól „igazi kegyességet”, valamint „kiterjedt ismereteket” és „buzgó tudományos törekvéseket” vártak.⁴⁸

A felszentelés fogadására való érettségről egyedül a püspököknek kell döntenie. Egy klerikusoknak előírandó államvizsga elképzelését semmi esetre sem tartották elfogadhatónak.⁴⁹

Az osztrák belügyminisztériumhoz intézett levélben a püspökök hangsúlyozták a katolikus népiskola kiemelkedő jelentőségét az egész oktatásügy számára. „A katolikus népiskola nem tud fejlődni, ha az iskolaigazgató nem egyesíti az állásához illő ismereteket a valódi katolikus érzülettel. A püspökök nem engedhetik meg, hogy egy olyan ember, akinek a hite és erkölcei nem kifogástalanok, tanárként formálhassa a katolikus ifjúságot, és ezért döntő befolyást kell gyakorolniuk a tanárok alkalmazására.”⁵⁰

Ebben az összefüggésben a püspökök emlékeztettek arra, hogy a Tanulmányi Alap jelentős része a testvériségek lefoglalt vagyonából áll, és így klerikusok javaiból származik. Sok tanár és segédjeik olyan szegényes körülmények között élnek, hogy nem lehet tőlük megtagadni a legőszintébb együttérzést. A tanárok magas száma miatt az átfogó reform bizonyosan nehézségekkel jár, de mindenekelőtt biztosítani kell azt, hogy elegendő jövedelmet adjanak a számukra. Munkaképtelenség esetére biztosítani kell az eltartásukat, és özvegyeikről is megfelelő módon gondoskodni kell.⁵¹

Egyháztartományi és egyházmegyei zsinatok

A Bécsben összegyűlt főpásztorok továbbá kinyilvánították, hogy elhatározták egyháztartományi zsinatok tartását, ahogyan azt az egyházi törvények előírják. Ez az

⁴⁸ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. Collectio Lacensis. V. 1363.

⁴⁹ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. Collectio Lacensis. V. 1363.

⁵⁰ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. Collectio Lacensis. V. 1366.

⁵¹ Ugyanott.

intézmény lehetővé teszi a püspökök számára, hogy a rájuk bízott közösséggel zavartalan összhangban működjenek, és hogy kölcsönösen megismertessék egymást tudásukkal és tapasztalataikkal. A tervezett egyházmegyei zsinatok azonban gondos előkészítést igényelnek. A trienti zsinat sajnos hiába fáradozott azon, hogy ezeket a gyűléseket évente megtarthassák.⁵²

„Ezenkívül azok, akik az egyházmegyei zsinatok felújítását a leghangosabban és legelszántabban követelik, valami mást tartanak a szemük előtt és nem az egyház jóváhagyott és rendezett intézményét.”⁵³

Ez a hozzáállás azonban nem vezethet oda, hogy ezeket a gyűléseket mellőzzék, mert ha az igaz lélek hatja át őket, továbbá, ha számításba veszik az egyes egyházmegyék viszonyait, akkor a zsinatokat feltétlenül ismét be kell vezetni.⁵⁴

A tiroli protestánsok kérdése

A tiroli püspökök kifejezték kérésüket, hogy a császár azoknak a nem katolikusoknak, akik addig Tirolban nem képeztek törvényesen elismert vallási közösséget, továbbra se engedélyezze a nyilvános vallásgyakorlást. Ez a kívánság szerintük összhangban állt az osztrák nép túlnyomó többségének véleményével és alkalmazkodott a tartomány álláspontjához, noha teljesen tisztában voltak azzal, hogy milyen nehézségek állhatják útját a kívánság teljesítésének.⁵⁵

Az egyházi rendek

⁵² Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 13. *Collectio Lacensis*. V. 1368. Csupán Adalbert Lidmanky gurki püspök táplált kételyeket az egyházmegyei zsinatok megrendezésével szemben. Ezeket már hosszú ideje nem tartották meg, és nem látta szükségét visszanyúlni hozzájuk. Mivel egyházmegyéjében a német klérus mellett nem elhanyagolható szlovén papság is volt, attól tartott, hogy a két csoportosulás közötti rejtett különbségek a zsinat alkalmából nyíltan napvilágra kerülhetnek. OBERSTEINER, Jakob: *Die Bischöfe von Gurk 1824–1979*. Klagenfurt, 1980. 65.

⁵³ *Collectio Lacensis*. V. 1366.

⁵⁴ *Collectio Lacensis*. V. 1368.

⁵⁵ *Collectio Lacensis*. V. 1373. Viale Prelà az Államtiktárságnak. 1848. július 10. ASV, ANV. 321 LIEBMANN: *Von der Dominanz*. 367.

A püspökök „A kolostorügyről” címet viselő belügyminisztériumi beadványukban elítélték a redemptorista és a jezsuita rend 1848-ben, Ausztriában történt feloszlását. Ez az intézkedés önkényes volt, amelynek során nem csak az egyház jogait, de egyes állampolgári jogokat is figyelmen kívül hagytak. Azt kérelmezték, hogy az úgynevezett rendi közösségek vagyonát, amelyekhez az egyes tagok vagyona is hozzátartozott, ott, ahol ez még nem történt meg, a Vallásalaphoz utalják át.⁵⁶

Miután ismét az Alapjogok 2. §-ára hivatkoztak, a püspökök azt követelték, hogy minden rendfőnök, akinek a székhelye külföldön található, állami akadályok nélkül gyakorolhassa a rendi alkotmány alapján őt megillető jogot rendjének kormányzására. Azonban kívánatosnak tartották, hogy azok a rendfőnökök, akik Rómában vagy messze külföldön laknak, az őket megillető jogokat egy helynök kinevezésével gyakorolják.⁵⁷

A kolostori élet bebizonyította, hogy a kegyesség és a cselekvő felebaráti szeretet milyen jó irányban befolyásolhatja az erkölcsiséget és a tudományt; „az új európai műveltség az ő ágából sarjadt ki. Azonban az összegyűlt püspökök nem rejtik véka alá, hogy néhány kolostor Ausztriában messze áll attól, hogy megfeleljen céljának, és hogy kiemelkedő példaképeihez nemes buzgalommal közelebb kerüljön. Ezért elhatározták, hogy minden, az egyházjog által rendelkezésükre bocsájtott eszközt alkalmazni fognak, hogy azon kolostorokban, amelyek lényeges hiányokban szenvednek, helyreállítsák a rendet és a kötelességszerű tevékenységet.”⁵⁸

Az egyházjog kérdései

A bécsi püspöki konferencia a '48-as forradalom által meghatározott új állam-egyház viszony következtében az egyházi bíraskodás kérdését is megtárgyalta: „Majdnem

⁵⁶ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 16. Diözesanarchiv Wien, Bischofskonferenz (DAW, BIKO) 1849.

⁵⁷ Ugyanott.

⁵⁸ Ugyanott.

egy évszázad telt el, mióta az egyházi bírászkodás Ausztriában tehetetlen árnyékképpé vált. Ha az egyház élettevékenysége ismét erőteljesen megújul, akkor ebben a tekintetben ismét gyakorolnia kell a jogait.”⁵⁹

A püspökök azt a felfogást képviselték, hogy az egyházi hatalomnak jogában áll a kötelezettségeiket nem teljesítő egyháztagokat részben vagy egészben „kizárni az egyházi jótétemények élvezetéből, és ez a kis és nagy kiközösítés által történik”.⁶⁰

Mivel az egyházi büntetéseknek semmilyen hatásuk nincs a polgári jogokra, ezért érvénytelen az indok, amelyre az államhatalom hivatkozik, amikor az egyházi büntetések kiszabását a jóváhagyásától teszi függővé.⁶¹

A püspökök azonban belátták, hogy az egyházi büntetéseket, ha ezekkel – céljuknak megfelelően – a keresztény életre való serkentést akarják elérni, bölcs körültekintéssel, az adott viszonyoknak megfelelően kell alkalmazni. Ezért kötelezték magukat az állami hatósággal szemben arra, hogy a büntetéseket mindig „belátó bölcsességgel” fogják alkalmazni.⁶²

A gyűlés tagja taktikai okokból úgy döntöttek, hogy a tárgyalások jegyzőkönyveit nem hozzák nyilvánosságra. Attól tartottak, hogy az egyház ellenségei egyes szakaszokat kiemelhetnek a szövegösszefüggésből, azért, hogy a konferencia határozataival polemizálva támadásokat kezdjenek.⁶³

A konferencia befejezése előtt, 1849. június 11-én a püspökök öttagú grémiumot választottak, amelyet megbíztak azzal, hogy maradjon összeköttetésben a belügyminisztériummal. A konferencia a bizottság elnökévé Schwarzenberg bíborost választotta.⁶⁴

⁵⁹ Schwarzenberg (az összegyűlt püspökök nevében) az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 16. DAW BIKO 1849.

⁶⁰ Ugyanott.

⁶¹ Ugyanott.

⁶² Ugyanott.

⁶³ RIEDER: *i. m.* 398.

⁶⁴ LIEBMANN: *Die Entstehung...* i. m. 29. ADG. Consignatio Sunetionum episcopal. Adalberti Lidmanský 1843–1858.

Bécs hercegérseke, Vincenz Eduard Milde, és Olmütz hercegérseke, Maximilian von Sommerau-Beeckh,⁶⁵ magas korukra és rossz egészségükre hivatkozva visszautasították a feladatot. A grémium további tagjaivá választották Joseph Othmar von Rauschert, Seckau hercegpüspökét, Anton Aloys Wolfot, Laibach hercegpüspökét, Johann Michael Leonardot, Diocletianopel püspökét és a császári és királyi hadsereg apostoli vikáriusát, valamint Ernst Schaffgotschét, Brünn püspökét.⁶⁶ A bizottság legtekintélyesebb tagja Rauscher hercegpüspök volt.⁶⁷

Rauscher pásztorlevele a klérushoz

A bécsi konferencia azzal bízta meg Rauschert, hogy dolgozzon ki „pásztorlevelet a klérushoz”, von Diepenbrockot⁶⁸ pedig arra kérte, hogy állítson össze „pásztorlevelet a hívőkhöz”. Először egy bizottságot kívántak megbízni a két pásztorlevél megfogalmazásával, ami azonban nem járt sikerrel. Diepenbrockot, akit az osztrák klérus nagy része előtt komoly tekintélynek örvendett, eredetileg arra kérték volna fel, hogy ő fogalmazza meg mindkét szöveget, amit ő azonban elutasított. A

⁶⁵ Sommerau-Beeckh Bécsben elérte az olmützi egyházmegye számára a kormánytól a székeskáptalanra vonatkozó nemesi privilégium felfüggesztését. Ettől kezdve a székeskáptalanba polgári származásúakat is fel lehetett venni. Ezt a rendelkezést a dunai monarchia többi egyházmegyéjében is érvényesíteni kívánták. SCHNITZEL, Josef: *Maximilian Joseph Freiherr von Sommerau-Beeck. Kardinal Fürsterzbischof von Olmütz 1836–1853*. Wien, 1912. 175.

⁶⁶ Schwarzenberg és a Bécsben összegyűlt érsekek és püspökök az osztrák belügyminisztériumnak. 1849. június 17. *Collectio Lacensis*. V. 1377.

⁶⁷ LEIPOLD, Agyd, Josef: *Ottmar von Rauscher*. In: *Die Bischöfe von Graz-Sekau 1218–1968*. Szerk. AMON, Karl. Graz, 1969. 423–424. Bach belügyminiszter üdvözölte a bizottság létrehozását. Összességében elégedett volt a konferencia lezajlásával, mivel a Bécsben összegyűlt püspökök csak addig mentek el követeléseikkel, hogy a kompromisszum az állammal folytatott tárgyalások során lehetségesnek tűnjön. Bach Schwarzenberghez (másolat) 1849. június 24. Moravsky zemsky archiv Brne. (MZA, Br) A72, E 80.

⁶⁸ Feltűnő, hogy Diepenbrock a konferencián nagyon visszahúzódt a szerepléstől. A würzburgi konferenciáról betegségeire való hivatkozással kimentette magát és Förster nagyprépostot küldte el képviselőjeként. Mivel egyházmegyéje területének egy kis része Ausztriához tartozott, ezért a bécsi konferenciára is meghívták. Diepenbrock, mint az államegyháziság elszánt ellenfele, a forradalom idején bizonyára meghasonlott önmagával. Egyrészt tisztelte IV. Frigyes Vilmos porosz királyt, mivel ennek romantikus elképzelései közel álltak gondolkodásához, másrészt a nemzetiségi kérdés nagynémet megoldását részesítette előnyben, mert elképzelései a régi keresztény birodalmi gondolaton alapultak. Hatalmas Poroszországot tartott volna kívánatosnak, de Németország élén a Habsburg Ausztriát látta volna szívesen. Amikor barátja, IV. Frigyes Vilmos visszautasította a felkínált császári koronát, Diepenbrock nem palástolta örömét. BECKMANN, Josef Hermann: *Beiträge zur Diepenbrocks Kirchenpolitik*. In: *Historisches Jahrbuch*. 55 (1935). 395.

konferencia Rauscheren kívül – aki tudósként általános elismertséget élvezett, valamint ismert volt kiváló retorikai stílusáról – senkit sem tartott alkalmasnak a megfelelő tervezet elkészítésére. Miután végül elfogadták a két szöveget, a monarchia valamennyi nyelvére lefordították és valamennyi püspök aláírta őket. Úgy döntöttek, hogy ezeket a pásztorleveleket 1849. július 1-je előtt nem hozzák nyilvánosságra. Először a belügyminisztériumot és a Szentszéket kívánták az elfogadott határozatokról értesíteni és megvárni azok reakcióját. Schwarzenberg a pásztorlevelek három példányát átadta a bécsi nunciának, aki Giacomo Antonelli protonotáriusnak továbbította. Antonelli és maga IX. Pius pápa is nagy örömmel fogadták, hogy a pásztorlevelek a katolikus népesség körében jelentős visszhangot váltottak ki. A hívőkhöz intézett pásztorlevél Bécsben ötvenezer példányban kelt el.⁶⁹ Rauscher az általa megfogalmazott, a klérusnak szóló pásztorlevélben az 1848-as forradalomról igen negatív képet festett: „Beköszöntött az 1848-as év. Németország, Franciaország és Itália a kaotikus örültség színterévé változott át; az emberi társadalom valamennyi feltételét megkérdőjelezték, a vadul örvénylő tömeg felett a vörös köztársaság lebegett a véres zászlóval, és a megfelelő pillanatra várt, amikor a modern állam rángatózó tagjaiba vájhatja metszőfogát.

A mi hazánk is belekeveredett a borzalmas vihar örvényébe, és mély fájdalommal látjuk, hogy egy nagy és velünk testvéri viszonyban álló nép még most is ki van szolgáltatva a féktelen izgatás minden megtévesztésének és borzalmának; azonban azon tartományok széles sorában, ahol ti, drága testvérek, a mi pásztorlásunk társai vagytok, ott már hónapokkal ezelőtt gátat vetettek a felkorbácsolt indulatok vak dühének.”⁷⁰

Ferenc József császár – írják a püspökök – bölcs államférfiakat állított az államügyek élére. Ezek felismerték, hogy a szellem minden erejét fel kell használniuk a béke és a

⁶⁹ LEISCHING: *i. m.* 140–141. Wolf (laibachi püspök) Diepenbrockhoz 1849. július 5. Archivum Archidiecezjalne Woclawiu, D 1 A 21 Q 16.

⁷⁰ A Bécsben összegyűlt érsekek és püspökök pásztorlevele. 1849. június 17. Erzbischöfliches Konsistorialarchiv Salzburg (a továbbiakban KAS), 1 28.

szabadság érdekében. A március 4-ei törvények Ausztriát bizalommal és erővel újították meg, és előkészítették a jövő béke útját.⁷¹

A jogrend meglazult kötelekeit így ismét egyesítették, és ezzel garantálták a katolikus egyház számára annak szabadságát, hogy ügyeit saját maga rendezze és igazgassa. Hetven év után először az egyház ismét teljesen kibontakozhat Ausztriában.

„Haladás! Haladás! Így hangzik a kor csatakiáltása. A katolikus egyház ismeri és tiszteli a haladást: mivel mindent, amit tud és birtokol, annak a lábainál tanulta és kapta, aki azt mondta: »Ti azért legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletesek«”.⁷²

Azokban az időkben, amelyek megelőzték az összeomlás napjait, a katolikus egyháznak volt némi oka a panaszra. Életének minden mozzanatát számtalan rendelkezés zavarta meg. A püspök a hatóságok engedélye nélkül nem intézhetett pásztori szózatot saját közösségéhez. Az egyház számára de facto lehetetlen volt, hogy a sajtót megnyerje a saját szócsövének. Az államhatalomnak a részletek szintjéig sikerült befolyást szereznie a katolikus istentiszteletre.⁷³ A közéletben az egyház ellenségei – ezzel a liberális és demokrata politikusokra utaltak – magukévá tették a Pál-templom jelszavát: „A vallást kímélni kell, de a hierarchiát meg kell semmisíteni. Ezzel a kor elkerülhetetlen feladatává nyilvánították, hogy – ha nem is mondatják le a püspököket hivatalukról – a feladat gyakorlását olyan feltételekhez kötik, amelyek lehetlenné teszik az egyház kormányzását.”⁷⁴

Pásztorlevelükben a püspökök a társadalmi viszonyokat a felvilágosodás termékének tekintették. Az ember eszerint azért él, hogy rövid létezésének időszaka alatt a világ javaiból megszerezzen annyit, amennyit csak lehetséges, az Istenben való hit pedig

⁷¹ Ugyanott.

⁷² Ugyanott.

⁷³ Ugyanott.

⁷⁴ Ugyanott.

csak akadályozza őt abban, hogy minden eszközzel a „földi örömeket” vadássza és elmeneküljön minden „földi rossz” elől. Az istenhitet egyesek még az emberiség ellenségének is kikiáltották.⁷⁵

„Bár a német forradalom vezérei nem képesek túllicitálni a franciákat ebben a dologban, de vak dühükben beleegyeznek abba, hogy mögéjük álljanak: örült istenkáromlásokat szórnak az égre, mint azok a vademberek, akik nyilaikkal a napra lőnek. Ez azonban nem csak a vallásra igaz; sokkal inkább azért tombolnak a vallás ellen vad őrjöngésükben, mert a társadalmi rendet szétrombolni [akarják]. [...] Minden létező tekintélyt le kell rombolni; az egyház, az állam, a család és minden intézmény, amelyen az egyház, az állam és a család, amelyen az erkölcsiség és az emberi élet alapul, ugyanezre a sorsra van szánva [...]”.⁷⁶

A papi hivatásnak nagy kihívással kellett szembesülnie, éppen akkor, amikor Európában egy új pogányság keletkezett. A rómaiak és a germánok pogányságával ellentétben ez az újpogányság megpróbálta az emberiség isten-tudatát teljesen kioltani. Az isten-tudat helyett megkísérelték a „szabadság és a boldogság örületét” hirdetni, és ahol ez nem volt elegendő, ott felhasználták a nemzet fogalmát is. A nemzetiség fogalmának nem kisebb a jogosultsága, mint a valódi szabadságnak, ám ezeket rossz célra használnák fel, ha ezekkel meghasonlást és gyűlöletet hirdetve, polgárháborút kockáztatnának.⁷⁷

A püspökök tudatában voltak annak, hogy éppen ezekben a döntő időkben ők maguk is a hit és az erkölcsök őrzői. Azok, akik a vallás kiirtásáért és az állam szétrombolásáért lépnek fel, soha nem arathatnak teljes győzelmet, mert az emberiség Istenhez való hasonlatosságát soha nem lehet teljesen megsemmisíteni. De ha a kereszténység nem lép közbe megújult erővel, akkor számtalan embert csábíthatnak a kárhozatba vezető széles útra.⁷⁸

⁷⁵ Ugyanott.

⁷⁶ Ugyanott.

⁷⁷ Ugyanott.

⁷⁸ Ugyanott.

A klérushoz intézett pásztorlevélben a püspökök azt is bejelentették, hogy tartományi zsinatokat terveznek. Ezért felszólították papjaikat, hogy ennek kapcsán fejezzék ki kívánságaikat és osszák meg velük tapasztalataikat. Ha az egyházi törvények alkalmazásában és magyarázatában változtatások szükségessége merülne fel, akkor a püspökök megfelelő indítványokat fognak tenni a Szentszéknél.⁷⁹

Diepenbrock pásztorlevele az osztrák katolikusokhoz

A Diepenbrock által összeállított pásztorlevél az osztrák egyházmegyék híveihez, amelyet a bécsi konferencia valamennyi tagja aláírt, szintén igen negatívan értékelte a korszellemet: „végzetes idők köszöntöttek a világra, és a formálódó jövő sötétebbnek és borzalmasabbnak látszik, mint eddig bármikor. Úgy látszik, hogy egy újabb pecsétet törtek fel a világtörténelem könyvében, új méregpoharat öntöttek a földre. Ahová csak tekintünk, mindenütt a szerencsétlenség és romlás képeivel találkozunk. Nyílt háború, zendülés, felháborodás, széthúzás, gyűlölet, népnek nép ellen való támadása; és még nagyobb a viszály, veszekedés és harc az elmékben mint a csatatereken!”⁸⁰

Az újságokról azt a nézetet képviselte, hogy ki akarják szorítani a vallást a társadalomból és az emberek érzelmeiből. Minden ember szabadsága és jóléte azt jelenti, hogy a mennyország már az ezen a földön megvalósítható, és hogy minden vallás felesleges.⁸¹

De a kísértés, amit ez a tanítás jelent, nem mindenhol mutatkozik meg nyíltan, hanem inkább megtévesztő módon elrejtőzik a látszólag nemes humanisztikus törekvések mögött.⁸²

⁷⁹ Ugyanott.

⁸⁰ Schwarzenberg és a Bécsben összegyűlt érsekek és püspökök egyházmegyéjük híveihez. 1849. június 17. KAS 1 28.

⁸¹ Ugyanott.

⁸² Ugyanott.

Ezzel szemben valódi humanitás csak a kereszténységben lelhető fel. Csak akkor lehet helyeselni a nemzeti és a családi érzés előtérbe helyezését, ha ez a keresztény szeretet előmozdítását segíti.⁸³

„Jól van az, hogy a keresztény is közelebb áll a családjához, mint a közösséghez, a saját népéhez és országához, mint az egész emberiséghez; ő teljesíti a kötelességét mindenkivel szemben, mindenkinek mindene lesz, ahogyan Isten rendelése szerint lennie kell, ha az ő szeretete, természetes módon és fokozatosan betölti a család, közösség, a nemzetiség, az állampolgárság és az emberiség egyre tágabbra nyíló köreit.⁸⁴

A püspökök szerint a kísértés szava, amely még a jóindulatúakat és a valódi haladás híveit is megtévesztheti, az iskola és az egyház szétválasztásának a jelszava. Mások azért lépnek fel, hogy az egyházat elválasszák a tudománytól, amire azt kell válaszolni, hogy az igaz tudást mindig az egyház tanította és ápolta, és minden igazságnak csak egy forrása van, ez pedig végsősoron Isten maga, akit a kinyilatkoztatás alapján a szellemi és anyagi világ teremtőjeként kell elismerni.⁸⁵

A csábítás harmadik és egyben leghatalmasabb szirénhangja a szabadság kívánása. Itt meg kell állapítani, így a püspökök, hogy az egyház a szabadságot mint nemes tulajdonságot a szó jó értelmében mindig is elismerte. Egyetlen más intézmény sem tapasztalta meg fájdalmasabban több mint ezernyolcszáz éves történelme alatt a jogtalan zsarnoki erőszak nyomását. Fennállásának első háromszáz évében pedig teljesen elrabolták tőle szabadságát.⁸⁶

A püspökök pásztorlevelükben kétséget sem hagytak arról, hogy lojálisan viszonyulnak az osztrák államhoz, és hogy helyeslik a társadalmi rend staus quo-ját. Az Isten mindenható és bölcs világkormányzásába vetett megingathatatlan hiten

⁸³ Ugyanott.

⁸⁴ Ugyanott.

⁸⁵ Ugyanott.

⁸⁶ Ugyanott.

alapul a katolikus egyház alapvető tanítása a keresztények engedelmességéről az Isten által állított felsőbbtség iránt.⁸⁷

Egyben felszólították a legrangosabb állami hivatalnokokat és a népképviselőket, hogy keressék Isten országát az Ő igazságosságában.⁸⁸

A hívőket arra szólították fel, hogy használják ki az alkotmány által kínált szabadságok előnyeit, különösen azonban keressék Isten országát és igazságosságát, mert akkor minden más is osztályrészük lesz.⁸⁹

Püspöki bizottság felállítása

A bécsi kongresszuson megválasztott öttagú püspöki bizottság 1849. június 21-én ült össze első alkalommal. Június 24-én Bach belügyminiszter levélben fejezte ki a püspököknek köszönetét, és biztosította őket, hogy beadványaikat hamarosan feldolgozza.⁹⁰

A reménykeltő ígéret ellenére a beadványok elintézése jelentékeny késedelemmel történt. Schwarzenberg bíboros egyelőre tétlen maradt, mert saját egyházmegyéjében, valamint a linzi püspökségben adódó feladatai távol tartották a belügyminisztériummal való tárgyalásoktól. Mivel ez általános nyugtalansághoz vezetett az osztrák püspökök soraiban, Schaffgotsche brünni püspök elhatározta, hogy magára vállalja a feladatot.⁹¹

1849. november 7-én Schwarzenberg bíboros és Rauscher hercegpüspök Bécsben találkozott egymással, azzal a céllal, hogy bizalmas úton nyomást gyakoroljanak a minisztériumra. Hamarosan ezután Schaffgotsche is megérkezett a tárgyalásokra. A bécsi nuncius Viale Prelà arra ösztönözte Schwarzenberget, hogy energikusan lépjen fel a kormánnyal szemben, és lehetőleg a püspöki beadványok minél több követelésének a végrehajtását biztosítsa tárgyalások útján – az egyház érdekében. A

⁸⁷ Ugyanott.

⁸⁸ Ugyanott.

⁸⁹ Ugyanott.

⁹⁰ LEISCHING: *i. m.* 150.

⁹¹ Ugyanott.

három püspök felismerte, hogy a konferencia beadványainak végleges elintézéséhez szükséges elérni konkordátum megkötését.⁹²

A kormányzat azonban kivárá magatartást tanúsított, mivel ekkoriban más, sürgősebbnek tartott ügyekkel foglalkozott. Ennek megfelelően a katolikus egyház követeléseire rendkívül óvatosan reagált, amiben az is közrejátszott, hogy a részben még mindig jozefinista irányultságú kormány ellenezte a püspöki rendelkezéseket. Az ellenzők fő képviselőjének Anton von Schmerling lovag igazságügy-miniszter számított. A konferencia beadványainak véleményezését először a frissen felállított vallás-és közoktatásügyi minisztérium altitkára, Alexander von Helfert végezte. Ő állásfoglalásában a jozefinizmus szellemében képviselte az állami tekintélyt az egyházzal szemben. Leo Thun-Hohenstein⁹³ gróf kultuszminiszter és referense, Ignaz Beidtel ezzel szemben közelebb álltak a római felfogáshoz, azonban végül határozottan konkordátum megkötése ellen foglaltak állást.⁹⁴

A püspöki bizottság ülésére 1849. december 8-án és 18-án került sor Bécsben. Ezután megkíséreltek közvetlen kapcsolatot teremteni a császárral, azonban eltekintettek attól, ahogyan Thun mondta, hogy a püspökök minden ügyét magukra vállalják. Ekkor megmutatkozott, hogy Felix von Schwarzenberg kancellár és maga a császár is teljességgel pozitívan viszonyult a püspökök törekvéseihez. A bizottságnak hasznára vált Rauscher hercegpüspök jó kapcsolata korábbi diákjával, Ferenc József császárral.⁹⁵

A püspökök azonban csak 1850-ben tudták az állammal szemben érvényesíteni akaratukat. Így ekkor engedélyezték a szabad kapcsolattartást a püspökök és a Szentszék, valamint a hívők és püspökük között. Szintén elismerték a főpásztorok jogát a teológiai- és vallástanárok kinevezésére. Ezenkívül megszüntették az

⁹² Ugyanott.

⁹³ Thun maga ugyanakkor visszafogottan viselkedett a tárgyalásokon. A laibachi hercegérsek gyanúsak tartotta, mert több protestáns professzor meghívását lehetővé tette a bécsi egyetemre. Wolf Diepenbrocknak. 1849. szeptember 13. ADW D I A 21 Qu 16.

⁹⁴ LEISCHING: *i. m.* 151.

⁹⁵ Ugyanott, LEIPOLD: *i. m.* 423.

istentiszteleteknek a főpásztorok által ellenzett állami szabályozását és állami részről ismét megengedték az egyházi bíráskodást. Ezzel alapjában véve felszámolták a jozefinista államegyházi rendszert.⁹⁶ A császár Rauschert kinevezte meghatalmazottá és megbízta a konkordátumról szóló tárgyalás vezetésével, azt várva, hogy megegyezhet egy állami tisztségviselőkből álló egyházi bizottsággal. Ennek azonban az lett a következménye, hogy az ötvenes évek elejére a püspöki bizottság hatékonysága egyre korlátozottabbá vált. A konkordátum megkötése Ausztria és a Szentszék között egészen 1855 augusztusáig húzódott. Az 1849-es püspöki konferencia egy sor követelését az állam csupán ekkor fogadta el. Így az állam a Tanulmányi- és Vallásalapot egyházi vagyonná nyilvánította, habár ezek továbbra is állami igazgatás alatt maradtak. Az egyház befolyásos helyzetét az iskola- és oktatásügyben szerződéssel szabályozták. Bár a püspökök jelölésének joga a császárnál maradt, de a kinevezés előtt konzultálni kellett az egyháztartomány püspökeivel.⁹⁷

Az egyházi viszonyok új rendezése az állam felügyeletével valósult meg, olyan mértékben, mint a Német Szövetség egyetlen más államában sem. A dunai monarchia püspökeinek számtalan petíciója, amelyeket az osztrák parlamenthez intéztek, és amelyek mintaképe a morva püspökök memoranduma volt, az adott hatalmi viszonyok között csupán korlátozottan tudták elérni az állam és az egyház kívánt szétválasztását. Feltűnő, hogy az állam és az egyház viszonyáról az agg linzi püspök, Gregor Thomas Ziegler elképzelései voltak a leghaladóbbak.

A főpásztorok közül a leghatékonyabban a salzburgi bíboros, Schwarzenberg tudta érvényesíteni az egyház érdekeit, amiben hasznára vált, hogy testvére, Felix, Klemens Wenzel von Metternich bukásának következtében miniszterelnök lett. Ezenkívül finom érzéke volt a társadalmi változásokhoz. A salzburgi klerikusok általa összehívott gyűlése belső egyházi megújulásról határozott, és még a Német

⁹⁶ LEIPOLD: *i. m.* 423–424.

⁹⁷ KRONTHALER, Michaela: *Die Entwicklung der österreichischen Bischofskonferenz*. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. IV. Die Konfessionen. Szerk. WANDRUSZKA, Adam–URBANITSCH, Peter. Wien, 1985. 34.

Szövetség első katolikus újságjának elindítását is keresztülvitte. Schwarzenberg hívta össze továbbá az első tartományi zsinatot a saját egyháztartományában és ő hívta össze az első osztrák püspöki konferenciát, amelyen a bécsi hercegérsek Milde csak vonakodva vett részt, habár eredetileg elsőként emelt szót mellette. Milde egyre inkább úgy látta, hogy az államegyház melletti kiállása elszigetelte őt.

A konferencián különösen nagy tekintélyt élvezett Diepenbrock boroszlói herceg-püspök. Egyházmegyéjének egy része, amely akkor területét tekintve a legnagyobb volt a világon, az osztrák koronához tartozott. Nem csak a különböző pártok közötti közvetítőként lépett fel, hanem a záródokumentumok tartalmának meghatározására is befolyása volt. Schwarzenberg szigorúan ügyelt arra, hogy az általános politikai kérdéseket távol tartsa a konferenciától.

A würzburgi és a bécsi püspöki konferencia között egy sor különbség volt. Így a bécsi konferencia kezdetben a belügyminisztérium felügyelete alatt állt, ami nem tette lehetővé a gyűlés szabad irányítását a főpapok számára. A Kúria részéről nem álltak fenn a gyűlés összehívásakor kételyek, mivel Schwarzenberg bíboros reformkezdeményezései ellenére rómahűnek számított. A nuncius jelen lehetett, és még a napirendre és a határozatok tartalmára is befolyása lehetett. Ezzel a lehetőséggel szorgalmasan élt is.

Az osztrák püspökök különösen az állami cenzúra feladását követelték az egyházi megnyilatkozások esetén, továbbá a főpásztorok egymás közötti szabad érintkezését. Ezen kívül egyházmegyei zsinatok összehívása mellett érveltek, habár néhány püspöknek kezdetben kételyei voltak amiatt, hogy a forradalom radikális hívei szerezhetnek befolyást és így megakadályozhatják az eredeti szándékok érvényesülését. Azzal a tervvel pedig, hogy a klérust bevonják ezeknek a zsinatoknak az egybehívásába és tervezésébe, még túl is mentek a würzburgi konferencián. Milde bécsi hercegérsektől eltekintve, aki még a metternichi rendszerhez ragaszkodott, nem hagytak kétséget arról, hogy lojálisak az új államformához. Ettől azt várták, hogy megvédi az egyházat, anélkül hogy gyámkodna fölötte.

A tárgyalások előterében a speciális osztrák oktatási kérdések álltak. A püspökök azt a felfogást képviselték, hogy végsősoron mindenféle oktatásnak a vallásból kell erőt merítenie. Kiemelt kérdést jelentett számukra a papképzés ügye, amelyből minden állami beavatkozást kategorikusan kizártak. Az egész oktatási rendszerre nézve különleges jelentőséget tulajdonítottak a katolikus népiskoláknak. Feltűnő, hogy az osztrák püspökök nem álltak ki az egyetemes vallásszabadság mellett, hanem a márciusi szabadságokat csak maguknak igényelték, hogy több jogot nyerhessenek a katolikus egyház számára.

Az illetékes minisztériumban uralkodó konzervativizmus majdnem lehetetlenné tette a konferencia határozatainak megvalósítását. A bíboros ekkor megértette, hogy érvényesítenie kell befolyását testvérére, az osztrák kancellárra. Előnyösnek bizonyult Rauscher herceg-püspök bizalmas viszonya Ferenc József császárral, egykori tanítványával. Csak Felix von Schwarzenberg kancellár és a császár nyomására lehetett végül – késedelmesen – a határozatokat érvényesíteni. A würzburgi konferenciával ellentétben a bécsi püspöki gyűlést kezdetben erőteljesen korlátozta az állami felügyelet és a nuncius követelőző fellépése. Az osztrák püspöki konferencia abban is különbözött a würzburgitól, hogy nem tette közzé a határozatokat. Attól tartottak, hogy – különösen a bécsi egyházellenes körökben – ez polémiákat váltana ki. A püspökök ezért inkább célzottan, megfelelő pásztorlevelekben tájékoztatták a klérust és a hívőket. Ezekben a püspökök ismételten hangsúlyozták, hogy lojálisak a fiatal uralkodóhoz, és hogy elítélik a bécsi forradalom kilengéseit.

A konferencia előkészítette az utat a Szentszék és Ausztria között 1855-ben megkötött konkordátumhoz.